

BACHELOROPPGAVE

Norge og Hansaforbundet: i et forhold,
men det er komplisert.

Norway and the Hanseatic League: in a
relationship, but it's complicated.

Marcus Waagen Øye.

SA523 Bacheloroppgave i historie.

Fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap.

Veileder: Pål Berg Svenungsen.

Innleveringsdato: 28.05.2020.

Jeg bekrefter at arbeidet er selvstendig utarbeidet, og at referanser/kildehenvisninger til alle

kilder som er brukt i arbeidet er oppgitt, jf. Forskrift om studium og eksamen ved Høgskulen på Vestlandet, § 12-1.

Innhold

<i>English summary</i>	3
<i>Forord</i>	4
<i>Innledning med problemstilling</i>	5
<i>Metode og kildegrunnlag</i>	5
<i>Linjer i Norsk historieskriving</i>	6
<i>«Norges nedgang» som narrativ i norsk historieskriving</i>	8
<i>Hansaforbundet</i>	10
<i>Kontoret i Bergen</i>	11
<i>Konsekvenser av Hansaforbundet for Norge</i>	13
<i>Skipsteknologi</i>	13
<i>Organisering og markeder</i>	14
<i>Politiske tilnærming</i>	16
<i>Økonomi tilnærming</i>	20
<i>Sosialhistorie: den nord-norske fiskeren og hansaen</i>	21
<i>Konklusjon</i>	23
<i>Avslutning og veien videre</i>	26
<i>Kilde og litteraturliste:</i>	27

English summary

This Bachelor's thesis is a historiographic study of how Norwegian historians have viewed The Hanseatic League c. 1830-2020 and how the changing views and attitudes of historians can be understood in light of general changes within the field of history itself.

Through the use of qualitative method I've found and analysed works by the most central historians within Hanseatic studies and compared their views but also general trends within the field of History. I have specifically analysed views related to political-, economic- and social history.

Based on my findings, the conclusion is that Norwegian historians attitudes towards the Hanseatic League for the most part has followed along general trends within the historiographic culture in Norway. From the early days of scientific history in Norway ca. 1830 to about 1950, historians focused on the political aspects of the League. This was often in connection with the larger narrative of 'the Norwegian collapse' in the Later Middle Ages. From about 1950 we see a shift towards a more economic discourse in connection with the Hansa and a move away from a heavily nationalistic view of history. These changes correlate to the wider changes in the field of history in Norway. I also found there to be a lack of "internationalization" in Norwegian Hanseatic studies, which is something the historical community in Norway has been criticised for.

Forord

Historie bachelor kull 2017 fikk en unik situasjon å skrive bachelor i, våre forventninger om å kunne jobbe sene kvelder på grupperommene til høyskolen, med ferdiglaget middag i kantinen. Forsvant fort i midten av mars da koronakrisen for alvor påvirket Norge.

Jeg og mine medstudenter har skrevet oppgavene våre i stor grad på trange kjøkken i små kollektiv.

Korona krisen gjorde også at tilgangen min på litteratur en periode så mørk ut, på et tidspunkt ledet dette til at jeg ringte til et tilfeldig nummer jeg fant på en tysk forskningsjournal side for å spørre dem pent om tilgang. En unnskyldning er nok på sin plass til den stakkars tyske kvinnen som fikk en telefon klokken 21 en søndags kveld av en noe desperat bachelorstudent.

Oppgaven skylder derimot en stor takk til hvem enn det var som foreslo å åpne full tilgang for alle studenter i Nasjonalbiblioteket, oppgaven hadde lidd stort uten denne tilgangen.

En stor takk går også til Lars og Faste for godt selskap under arbeid. Og sist men ikke minst til veileder Pål Berg Svenungsen som aldri har sagt nei til møter og alltid har hjulpet mer enn stillingen som veileder krever.

Innledning med problemstilling

Det er mange ting som skifter, og mykje som går til grunns, og lande vårt slapp ikke uskadd igjennom krisen. Men går vi djupt ned i folkelive, skal vi finne både vokster og nylaging som fyrebur rik atterreising for lande - Halvdan Koht 1921

Denne Bachelor-oppgaven er en historiografisk studie av norske historikere sitt syn på Det hanseatiske handelsforbundet som hadde en betydelig stilling innen norsk utenrikshandel fra 1200-tallet til 1600-tallet. Problemstillingen jeg har tatt for meg er: *Hvordan har norske historikere sitt syn på Hansaforbundet endret seg fra ca. 1830-2020?* Og kan disse endringene forstås i samsvar med endringer i historiefaget?

Hansaforbundet er et tema som har blitt skrevet svært mye om av norske historikere ettersom det tradisjonelt har falt inn under et av de mest omtalte temaene i norsk historiografi «Norges nedgang i høymiddelalderen». Jeg har derfor måtte begrense omfanget av analysen min til det jeg har oppfattet som de mest sentrale historikerne innen hansaforskning, og igjen deres mest sentrale teorier innenfor tema. Nettopp på bakgrunn av at Hansaforbundet har vært et engasjerende forskningsobjekt for norske historikere i over 100 år. Gjerne også en viss personlig interesse da jeg er fra Bergen og gjennom slektsforskning har kjennskap til forfedre som kom til landet fra hansabyene. Har jeg valgt å skrive min oppgave om dette tema.

Før jeg tar for meg problemstillingen vil jeg presentere oppgavens struktur. Først og fremst skal jeg presentere mitt kildegrunnlag og min metode for oppgaven, det vil bli gjort i neste bolk av oppgaven. Deretter vil det følge en grunnleggende gjennomgang av tendenser i norsk historiografi samt en konsis oppsummering av Hansaforbundet sin historie.

Metode og kildegrunnlag

Som nevnt er dette en historiografisk oppgave, det vil si oppgaven ikke omhandler Hansaforbundet eksplisitt, men heller tar for seg hvordan Hansaen har blitt behandlet og sett på av Norges historikere. «Historien om historien om Hansaforbundet i Norge» er gjerne hvordan jeg har beskrevet det i daglig tale.

Studien er gjort ved kvalitativ komparativ metode, det vil si at jeg har vært noe selektiv med hvilke historikere jeg har tatt for meg og hvilke av deres verk jeg har behandlet. Det har vært ønskelig å se nærmere på noen sentrale posisjoner og ledende historikere innenfor diskusjonen om Hansaforbundet. Fordi de representerer begynnelsen på forskningstradisjon

eller et paradigme-skifte eller fordi de har gjort betydelig arbeid innen feltet.

Jeg har videre sammenlignet disse historikerne ved å se på deres meninger om Hansaforbundet og hvordan de har spilt på hverandre.

Alexander Bugge (1870-1929), Johan Schreiner (1903-1967), og Arnved Nedkvitne (1947-), framsto tidlig i mitt arbeid som de sentrale historikerne. De har alle sin egen innfallsvinkel til Hansaen og er alle ansvarlig for store verk innenfor emnet. De er dermed mest fremtredende i denne oppgaven. Arbeidet deres dekker også hele tidsperioden jeg tar for meg og er representativ for sin periode.

For å forstå disse og andre historikere sin tilnærming til emne, vil det være nødvendig med kontekst. I neste avsnitt skal jeg derfor se på tendenser innenfor norsk historieskriving fra 1800-tallet til i dag.

Linjer i Norsk historieskriving

Historiefortelling har alltid vært en del av norsk kultur helt tilbake til norrøn tid og sagalitteraturen. Når historieskrivingen står i fokus her, vil det derimot referere til historie som vitenskapelig disiplin. Vitenskapeliggjøring av historiefaget startet i ca.1830 med Peter Andreas Munch (1810-1863), og Rudolf Keyser (1803-1864), som ledende figurer. Norsk historieskriving blir i denne oppgaven delt inn i perioder hvor en teoretisk bakgrunn er mer framtrødende enn andre.

Den første perioden i norsk historieskriving kalles gjerne for *Den norske historiske skolen* og hadde Munch og Keyser som ledende figurer. Fokuset til historikerne i denne perioden ca.1830-1860 var nasjonsbygging som et politisk prosjekt og fokuserte dermed på det særnorske.

Vi kan se lignende trekk ved historieskrivingen i Tyskland på denne tiden, som også var en ung stat nylig samlet i 1871. Fokuset i historie skrivning lå i å skape en tysk identitet ved å bygge på felles historie fra antikken og middelalderen.¹ Et lignende arbeid ble også gjort i Norge hvor man prøvde å bevise at nordmenn var et særegent folkeslag fra det danske eller tyske folket.² Tiden før Kalmar-unionen (1397-1523), når Norge var et selvstendig kongerike, ble av historikere på 1800-tallet sett som en storhetstid. Norges historien får i denne perioden et kjent narrativ av storhetstid (høymiddelalder), til mørketid (dansketiden), til gjenfødelse

¹ Andresen, Rosland, Ryymin, Skålevåg 2017: 180.

² Andresen 2017: 180-181.

(selvstendighet igjen). «Norges nedgang» tesen har sin opprinnelse i denne perioden, jeg skal komme nærmere innpå dette i neste kapittel i teksten.

Neste vending innen historie faget i Norge kom med John Ernst Sars (1835-1917) i 1880-årene. Denne retningen kan vi kalle *evolusjonist-retningen*, da den var inspirert av Charles Darwin og evolusjons-teorien. Denne retningen vektla indre organiske forklaringer og så historien som en prosess istedenfor store brudd slik som var trenden tidligere.³ Sars mente at historien fulgte lover, og at historien var styrt av regulariteter som gjorde historien til et resultat av en nødvendig utvikling, ikke tilfeldige hendelser. Målet med historie skrivingen var å vise at det gikk slik det måtte gå.⁴

Rundt tidlig 1900-tallet kom *marxistisk teori* til å spille en større rolle innenfor norsk historieskriving. Marxistisk historie-teori etter Karl Marx, innebar to ulike tendenser. På den ene siden vektlegger marxismen økonomiske forhold (produksjonsforhold og produksjonskrefter) som den egentlige drivkraften i historien. På den andre siden har marxismen også gitt en styrket interesse for de underprivilegerte sin historie «historie nedenfra», gjerne kalt sosialhistorie.⁵

I etterkrigstiden kom en ny teoretisk retning inn i norsk historieskriving, *Den kritiske empirismen*, med Ottar Dahl (1924-2011) som pioner. Det «kritiske»-elementet sikter til den sentrale posisjonen kildekritikken hadde i teorien og til en moderat skeptisk holdning til hva det er mulig å vite noe om. Det beste man kunne håpe på var, ifølge Dahl, «opplyst uvisshet». Det å gjenskape fortiden slik den faktisk var mente han at ikke var mulig, og skulle ikke lengre være jobben til historikeren. Innføringsboken til Dahl *Grunntrekk i historieforskningens metodelære (1963)* ble grunnboken i historisk metode for en hel generasjon norske historikere.⁶

I etterkrigstiden ble man innen akademisk historie oppmerksom på hvordan historie kunne misbrukes. Ideologiene fra andre verdenskrig, nazismen og kommunismen, hadde vist hvordan historie kunne brukes til å legitimere og forsterke farlige ideer. Nasjonalisme og nasjonskonflikt-perspektiver på historie ble betydelig tonet ned som en følge av dette.

³ Andresen 2017: 183-185.

⁴ Andresen 2017: 185.

⁵ Andresen 2017: 195.

⁶ Andresen 2017: 199-200.

Troskap til empirien sammen med en grunnleggende kritisk holdning ble ansett som den beste måten å unngå misbruk i framtiden.⁷

Fra ca. 1970 og framover har historieskriving i Norge vært mer fragmentert. Sammen med de vanlige innfallsvinklene til historie har sosialhistorien fått en stor rolle. Som nevnte tidligere i kapitlet, kom denne innfallsvinkelen til med marxistene. Selv om marxistisk teori ikke er like mye brukt i historie som den var på tidlig 1900-tallet har sosialhistorien blitt en av de mest populære historieformene i Norge. Lokalhistorie, kulturhistorie, kjønn- og legningshistorie og historien til «den vanlige mannen i gata» er alle eksempler på sosialhistorie.⁸

«Norges nedgang» som narrativ i norsk historieskrivning

Historien om Det hanseatiske forbund i Norge går for mange historikere inn som et underkapittel i det større narrative om Norges nedgang i senmiddelalderen. Denne nedgangen kaller Steinar Imsen (1944-) «det store grunnproblem» i Norges historie.

Det norske rikets storhetstid varte fra slutten av borgerkrigstiden i 1240 til cirka 1319. I dette århundret hadde det norske riket en utstrekning langt utenfor det norske fastland og inkluderte blant annet Island, Færøyene, Orknøyene, Shetland, og Grønland. Norge nådde sitt laveste punkt i 1537 når Norge ble formelt underlagt den danske kronen.

Som jeg var innpå i forrige kapittel, ble «Norges nedgang»-narrativet til på 1800-tallet, dette er langt ifra et unikt narrativ til Norge i senmiddelalderen. Vi finner dette narrative gjentatte ganger i historieskriving, særlig på 1700-1800-tallet. Romerriket, Perserriket og Mongolriket for å nevne noen av de største imperiene gjennom tidene, har alle en tradisjon i sin historieskriving om oppstand, gullalder og nedgang. Edward Gibbon (1737-1794), sitt verk *The history of the decline and fall of the Roman Empire* er et godt internasjonalt eksempel på dette narrative.

Årsakene til Norges nedgang, er et tema som har blitt diskutert mye i norsk historieskrivning uten å komme til noe konsensus. Faktorer som ofte blir pekt på er blant annet Svartedauden, en svak norsk adelsstand og hanseatene. Hvorvidt Det hanseatiske forbundet bærer ansvar for nedgangen til Norge og eventuelt hvilken grad av ansvar de har, er det ingen konsensus om.

⁷ Andresen 2017: 200.

⁸ Andresen 2017: 201-202.

Alexander Bugge startet for alvor debatten om hansaen hadde en betydelig del av ansvaret for Norges nedgang, dette sto i kontrast til tidligere historikere. Før Bugge sin doktoravhandling, *Studier over de norske byers selvstyre og handel før hanseatenes tid* (1899), hadde hansaen bare blitt behandlet overfladisk av norske historikere i sammenheng med Norges nedgang som et mindre viktig moment.⁹ Bugge sin doktoravhandling er en dyptgående studie som tar for seg hansaen i en betydelig større grad enn tidligere historikere og plasserer det blant de viktigste momentene som ledet til Norges nedgang. Bugge sin hovedtese er at Norge hadde en handelsstand i middelalderen. Denne tesen var en motsetning til tidligere historikere som hadde vært i konsensus om at hanseatene hadde fylt et tomrom i Norge.

Det er verdt å nevne at Bugge sitt syn på den norske handelsstanden i middelalderen ble noe moderert og nærmet seg noe i retning av det tidligere historikerne hadde ment i senere verk. Likevel han holdt ved argumentet at det fantes en kjøpmannstand i Norge før hanseatene kom. Det er helst doktoravhandlingen fra 1899 som har fått oppmerksomhet fra historikere i ettertid.¹⁰

Bugge har vært svært innflytelsesrik på seinere historikere som har behandlet Hansaforbundet. Grethe Authén Blom (1922-2004), kaller studien epokegjørende¹¹ og Nedkvitne, som i nyere tid har overtatt plassen til Bugge som Norges fremste bidragsyter til Hansaforskning, skriver at Bugge grunnla en tradisjon i norsk historieskriving.¹²

Doktoravhandlingen til Bugge kan sies å skape et paradigme innen norsk historie skriving om hansaen og Norges nedgang som helhet. Hansaen, som tidligere hadde blitt behandlet som et mindre moment innen Norges nedgang, ble nå et omdiskutert og betydelig element innen diskusjonen. Siden Bugge sin doktoravhandling i 1899 har en rekke historikere tatt for seg Hansaen, historikere som Oscar Albert Johnsen (1876-1954), og Johan Schreiner videreutviklet Bugge sitt argument om at nedgangen kunne kobles til oppløsningen av den norske sjømakt og borgerstandens nedgang.¹³

Bugge sin doktoravhandling ble stående som «standardverket» innen norsk disiplinshistorie om hansaen fram til Nedkvitne kom ut med sin egen doktoravhandling i 1983. Mange historikere hadde tatt for seg temaet i dette tidsrommet, men ingen av deres verk har hatt slik

⁹ Blom 1957: 4.

¹⁰ Blom 1957: 5.

¹¹ Blom 1957: 4.

¹² Nedkvitne 1975: 2.

¹³ Imsen 2002: 10.

gjennomslag innen tema som Nedkvitne og Bugge. Ian Peter Grohse (1983-), skriver i sin anmeldelse av Nedkvitne sin bok, *The German Hansa and Bergen 1100-1600* (2014), at det er lite tvil om at boken vil bli det nye standardverket innen tema i mange tiår framover.¹⁴

Boken kommer ikke med noe spesielt nytt fra doktoravhandlingen fra 1983¹⁵, men når et bredere publikum ved å være skrevet på engelsk.

Hansaforbundet

Hansaforbundet var et handelsforbund som vokste fram i det som i dag er nordlige Tyskland mot slutten av 1100-tallet. Selv om forbundet formelt eksisterte fram til 1800-tallet, var det praktisk ikke lengre et forbundet ved inngangen til 1700-tallet. Forbundet startet i det nordlige Tyskland med Lübeck i spissen, andre viktige byer i forbundet var blant annet: Köln, Rostock og Hamburg. Karakteren til forbundet endret seg i løpet av sine 600 år. I sin tidligste fase var det ikke stort mer enn et løst samarbeid mellom handelsbyer om kontroll over handelen i Nord-Europa.

En mer organisert versjon av det hanseatiske forbund vokste fram under en konflikt med Flandern i 1350-årene, ut av nødvendighet under denne konflikten ble forbundet et mer organisert og sentralisert forbund enn tidligere.¹⁶ I 1367 ble den første hansadagen avholdt. Dette var forbundets øverste organ, alle saker av betydning som skulle gjelde for byene i forbundet ble tatt opp på hansadagen, som besto av representanter fra alle hansabyer, og diskutert. I enkelte populærhistoriske artikler blir Hansaforbundet sammenlignet med EU. Dette er ikke veldig merkelig ettersom de har noen likhetstrekk. De er begge overstatlig forbund, altså mange selvstendige enheter som sammen skaper en større enhet. Begge forbundene er også styrt av representanter fra alle medlemmer.

Hansaforbundet sin innflytelse eksisterte på tre nivåer: det var hansabyer som var representert ved hansadagen og var fullt integrert i forbundet; kontorene som var små permanente enklaver i andre stater for å drive handel; og faktoriene som var en handelsplass for hanseatiske kjøpmenn.

Forbundet hadde betydelig innflytelse i Nord-Europa, spesielt i tidsrommet 1350-1450 når Hansaforbundet var på sitt sterkeste. De førte krig mot flere stater i dette tidsrommet, blant

¹⁴ Grohse 2015: 122.

¹⁵ Grohse 2015: 119.

¹⁶ Øye 1994: 20.

annet Danmark i 1361-1370 og Flandern i 1350-årene. Deres militære makt var således ikke ubetydelig. Forbundet holdt seg som den dominante handelsmakten i Nord-Europa fram til midten av 1400-tallet, etter dette startet en gradvis nedgang for forbundet. I 1494 stengte Ivan den tredje (r.1467-1505) storfyrste av Moskva ned kontoret i Novgorod. I 1585 stengte kontoret i Antwerpen, som hadde overtatt for kontoret i Brugges, og i 1598 stengte kontoret i London. Den siste hansadagen ble avholdt i 1630 og forbundet gikk over til noe lignende som i sine tidligste dager, et vagt samarbeid om handel i Nord Europa. Kontoret i Bergen ble i motsetning til de tre andre kontorene ikke stengt, det skulle overleve i hele 156 år som «det tyske kontor» etter stengingen av kontoret i London.¹⁷

Kontoret i Bergen

Historien om tyske kjøpmenn på bryggen i Bergen begynner egentlig før hansaen etablerer seg. I en tale av kong Sverre (r.1177-1202), fra slutten av 1100-tallet, får vi et innblikk i Bergen som handelsby i middelalderen. I talen takker han spesifikt engelske handelsmenn, som er kommet med fine ting som honning, mel og stoff. Han nevner også handelsmenn fra Orknøyene, Shetland og Island i samme gode tone. I talen prøver Sverre derimot å ta grep mot tyske kjøpmenn som bytter vin mot fisk og smør, noe han ser som lite ønskelig.¹⁸

En annen kilde som viser Bergen som handelsby i høymiddelalderen, er en beretning fra en gruppe danske korsfarer som besøkte byen i 1191:

Det bor mange folk der, og byen er rik og har overflod av så mange slag; der; tørrfisk, som kalles skrei, er det så meget av at den hverken kan måles eller telles. Skip og menn kommer seilende fra alle kanter: islendinger, grønlandinger, engelskmenn, tyskere, daner, svear, gotlendinger og andre nasjoner som det ville føre for langt å nevne.... Der kan en også mengder av vin, honning, hvete og godt klæde...¹⁹

Vi kan ut ifra disse kildene konkludere med at Bergen i høymiddelalderen var et viktig handelspunkt i Nord Europa som ble besøkt av en rekke andre land. Spesielt etter 1294 skulle Bergen bli en viktig handelsby for landet, både på godt og vondt. Det året vedtok kongen å gjøre byen til *stapelby*, altså eksklusiv handelsby for utlendinger som ville drive handel med Norge, og forbød utenlandske kjøpmenn å seile lengre nord.²⁰

¹⁷ Øye 1994: 29.

¹⁸ *Sverres saga*: 159.

¹⁹ *Historien om danenes ferd til Jerusalem*: 115.

²⁰ Blom 1957: 14.

Både tyskere i og utenfor det Hanseatiske forbundet, kom til Bergen for å drive handel og annen virksomhet de neste århundrene og utgjorde muligens så mye som en fjerdedel av byens befolkning på det meste.²¹ Handelsmenn fra Tyskland begynte i større og større grad å «vintersitte» i Bergen, altså å bli i byen over vinteren. Tyske kjøpmenn etablerte seg gradvis i Bergen gjennom 1200- og 1300-tallet ved å kjøpe opp eiendom på bryggen og ved å etablere større handelsnettverk. Hvordan det hanseatiske forbundet kom til å dominere handelen i byen er et moment jeg skal komme tilbake til mer senere i teksten.

Rundt midten av 1300-tallet hadde kontoret formelt blitt etablert. Makten til hansaen i Bergen, kan nærmest sammenlignes med «en stat i staten»: kontoret krevde inn toll på skip; hadde et eget internt rettsvesen, uavhengig av den norske; og valgte sin egen leder *oldermann*. Tanken om hansaen som «en stat i staten», snakker ikke bare til deres makt uavhengig av norske styresmakter, men også deres lukkede samfunn. Hansakjøpmennene i Bergen hadde ikke lov å gifte seg eller få barn med norske kvinner og de ble oppmuntret til å forholde seg så lite som mulig til lokalbefolkningen. De hadde også en egen kirke i byen, Mariakirken, hvor gudstjenestene foregikk på tysk. Forøvrig ble gudstjenestene her holdt på tysk til langt ut på 1800-tallet.

Kontoret i Bergen var, selv uten resten av forbundet, en betydelig militærmakt sammenlignet med norske styrker i Bergens området. Med rundt 1000 menn stasjonert i Bergen til enhver tid, muligens så mye som 2000 ved høysesong, av ung alder og stort sett trent med våpen er det lite overaskende at kontoret stort sett kunne gjøre slik de ville når Bergenhus hadde 100-150 menn.²² Ved et par anledninger gikk kontoret til angrep i Bergen for å forsvare sine interesser. Det mest kjente av disse er nok mordet på Olav Nilsson samt biskopen av Bergen og 60 andre nordmenn da de brant ned en kirke i 1455.²³ Olav var Høvedsmannen på kongsgarden i Bergen og hadde gjennom 1440-årene forsøkt å svekke hanseatene sin stilling i Bergen.²⁴

De utenlandske kjøpmennene som kom til Norge i middelalderen var særlig interessert i en vare, tørrfisk. Tørrfisk er ganske enkelt forklart fisk, oftest torsk, som har blitt tørket av solen for å konservere fisken. Den kan holde seg i en årrekke uten å bli dårlig og blir enkelt tilberedt ved koking. Fisken sin lange holdbarhet gjorde den til en populær vare i

²¹ Øye 1994: 24-25.

²² Øye 1994 :24-25.

²³ Øye 1994: 26-27.

²⁴ Brekke 2009: 11.

middelalderen ettersom man trygt kunne lagre en masse tørrfisk å være trygg om forsyning en lengre periode. En annen grunn til at tørrfisk var en ettertraktet vare var de katolske fastereglene, det innebar at det var visse dager i uken der det ikke var tillatt å spise kjøtt. Tørrfisk ble et viktig supplement i kosten.

Konsekvenser av Hansaforbundet for Norge

Resten av oppgaven vil nå fokusere på ulike perspektiver historikerne har hatt på hansaen, samt drøfting om hvordan disse perspektivene kan forstås. Jeg har valgt en tematisk inndeling for resten av oppgaven, først vil jeg analysere noen perspektiver på *hvordan* Hansaforbundet kom til å få en så sterk posisjon i Norge som de gjorde, med vektlegging av skipsteknologis og organisatoriske argumenter. I sin hovedoppgave fra 1975 deler Nedkvitne forklaringer for hanseatene sin dominante posisjon i Norge inn i tre kategorier:

- 1) *En tradisjon representert ved den tidligere Bugge la hovedvekten på handelspolitiske forhold i forbindelse med by friheter og privilegier.*
- 2) *Den senere Bugge vektla handelstekniske forhold som kapital, skipstyper og internasjonale handelsforbindelser.*
- 3) *Schreiner la hovedvekt på at hansaen hadde korn som nordmenn trengte mest.*

Disse forklaringene utelukker derimot ikke hverandre, og trolig har alle spilt en rolle i hanseatene sin framgang i Norge.²⁵ Det er hovedsakelig den andre forklaringen hos Nedkvitne jeg har behandlet grundig her, men de to andre har også innslag i teksten.

Etter jeg har behandlet forklaringer på hvordan Hansaforbundet fikk sin posisjon i Norge skal jeg videre analysere perspektiver på *konsekvensene* Hansaforbundet hadde for Norge. Her har politiske og økonomiske perspektiver fått mest oppmerksomhet, men sosialhistoriske perspektiver blir også behandlet.

Skipsteknologi

Et argument man finner hos både Bugge og Schreiner når det kommer til hvorfor hansaene fikk en så dominant posisjon i Norge, går på deres teknologiske overlegenhet, spesifikt innen skipsbygging. Tyskerne skal, ifølge historikere som støtter denne teorien, ha hatt større og

²⁵ Nedkvitne 1975: 183-184.

bedre lasteskip enn nordmennene.²⁶ Schreiner hevder at nordmenn fortsatt brukte den gamle norrøne skipsformen langskip og at den utviklet seg lite igjennom hele 1200-tallet.²⁷ Kogger sin store fordel var lukkede lasterom, noe de norske langskipene ikke hadde. Dermed kunne tørrfisker stå trygt, uten fare for at vann skulle ødelegge den, noe som var en betydelig fare i de norske langskipene uten lukket lasterom under seilas.

Dette kombinert med deres størrelse, gjorde at de tyske koggene egnet seg langt bedre for masseeksport av tørrfisk enn de norske langskipene.

Grunnen for at nordmennene fortsatt brukte Langskip, hevder Schreiner, var at behovet ikke hadde oppstått for å forbedre den. De gamle langskipene holdt lenge til handelen de drev som var eksport av overskuddsproduktene fra jordbruk og jakt samt import av varer som klær, hvete og honning.²⁸

Dette argumentet for hanseatene sin dominans over norsk utenrikshandel har i stor grad falt bort i etterkrigstiden. Dette som et resultat av arkeologiske funn som har bevist at Norge hadde en egen skipsbygging tradisjon som skilte seg ut, men som på ingen måte gjorde skipene deres mindre egnet for handel.²⁹ Det er verd å nevne at Sverre Steen reiser innvendinger mot at hanseatene skal ha hatt overlegne skip allerede i 1934. Steen hevder at i ca. 1300 hadde koggen også blitt standarden i Norge men gikk under betegnelsen busse da koggen lignet på denne formen.³⁰

Det neste argumentet har stått seg bedre enn «hanseatene hadde overlegne skip» at deres handel var organisert langt bedre.

Organisering og markeder

Allerede Bugge peker mot organisatoriske faktorer som en av årsakene for Hansaen sin sterke posisjon i Norge i boken *Sjøfartens historie*. Her tar han opp fordeler som forbundet hadde ovenfor det han mente var Norges innfødte handelsstand. «De tyske stæder hadde alt det de norske manglet: selvstyre, samhold, kapital og en tidsmessig flåte. De hadde vært sterke da de sto hver for seg. Da de sluttet seg sammen ble de uimotståelige».³¹ Han er her klart innpå

²⁶ Nedkvitne 1975: 192.

²⁷ Schreiner 1935: 17.

²⁸ Schreiner 1935: 17-19.

²⁹ Ersland 2017: 435.

³⁰ Steen 1934: 293.

³¹ Worm-Müller 1923: 249.

noen av de organisatoriske faktorene som ledet til forbundet sin dominans. Nedkvitne er også inne på organisatoriske faktorer i sin hovedoppgave. Han mener at forholdene i englandshandelen tyder på at hanseatene hadde en mer avansert handelsorganisasjon enn nordmennene. Men det er også klart at Hansaen sin handel med England hadde kontinuitet fra den tidligere norske. Der norske kjøpmennene hadde stort sett drevet skytteltrafikk mellom Norge og England var englandshandelen bare en del av et langt mer omfattende nordeuropeisk handelssystem for hanseatene.³²

Hansaen sitt store handelsnettverk besto av permanente kontakter, enten i form av; kontor, faktorier eller mindre kontakter, i ulike områder som gjorde at trafikken i handel var mer forutsigbar. Disse omfattende og permanente handelsforbindelsene gjorde det mulig for hanseatene å satse mer kapital i hver handelstransaksjon, og spesialisere seg på et enkelt vareslag, nemlig tørrfisk.³³

O. A. Johnsen sitt syn i *Noregsveldets undergang* (1924) var ikke fullt så negativt til hanseatene som Bugge. Han anerkjente at forbundet åpnet opp et større marked for norske varer og at trolig bønder, fiskere og store godseiere så seg bedre tjent av å drive handel med tyskerne. Han delte Bugge sin oppfatning om at hanseatene stoppet blomstringen til et norsk borgerskap og med «list og vold» jobbet for å opprettholde sitt monopol og hindre oppkomsten av selvstendig norsk borgerskap i to århundrer.³⁴ Tapet av et norsk borgerskap skriver han var verre enn fordelene av hansaenes «verdensmarked».³⁵

Nedkvitne gir noe gyldighet til ideen av at en viss grad av handel og en viss kjøpmannsklasse har eksistert i Norge før hanseatene sin tid: «det er vel også bare delvis riktig når det hevdes at det var tyskerne som satte i gang en markedsorientert tørrfiskproduksjon her i landet. Nordnorske fiskere må ha produsert tørrfisk for eksport helt fra 1100-tallet og det er sannsynlig at en hel del av dette ble tatt hånd om av norske og engelske kjøpmenn». Det er også klart, poengterer han, at etter ca. 1250 ble det en betydelig utvidelse av den markedsorienterte fiskeproduksjonen i Nord-Norge.³⁶

På 1100-tallet var det over hele Nord-Europa et kraftig oppsving i handel og byliv som fortsatte helt fram til begynnelsen av 1300-tallet. Hanseatenes dominerende stilling i nord-europeisk handelsliv må forstås ut ifra den generelle økonomiske utviklingen, ifølge

³² Nedkvitne 1975: 229.

³³ Nedkvitne 1975: 229.

³⁴ Johnsen 1924: 50-51.

³⁵ Johnsen 1924: 52-53.

³⁶ Nedkvitne 1975: 229-230.

Nedkvitne.³⁷ Før denne økningen i handelsvolumet hadde friserne, slaverne og skandinavernene dominert handelen i Nord-Europa, men organisasjonsformen deres var tilpasset en forholdsvis liten vareomsetning. Kjøpmennene reiste til faste markeder på visse tider av året for å bytte varer med andre kjøpmenn. De mest kjente av disse markedene, var Champagne i Frankrike, men også øst i England og i Bergen var det betydelige markeder. Disse markedene var ikke godt egnet for økningen i handelsvolum som skjedde utover 1200-tallet, ettersom de tilbød ujevne omsetningsmuligheter.

For veverne i Flandern, bergfolk i Dalarna, ullproduserende kloster i England og fiskerne i Nord-Norge ble det et stadig sterkere behov for en organisasjonsform som ga sikrere avsetningsmuligheter.³⁸

Selv om hansaen var internasjonale er det helst som nasjonale aktører de har vært mest omstridd i norsk kontekst.

Politiske tilnærming

En politisk tilnærming i synet på hansaen var den vanligste for historikere på 1800-tallet og utpå begynnelsen av 1900-tallet. P.A. Munch hadde sin hovedinteresse innen politisk historie, Dermed er det naturlig at han behandlet Hansaen og utenlandshandel i forhold til hvordan det relaterte til politisk handling. Han hevdet at før Hansaforbundet kom til Norge, så var det godseierne (landowners) som drev utenrikshandelen. Utover på 1200-tallet begynte godseierne å trekke seg ut av handelen fordi ideer om sosialt hierarki og aristokratisk liv gjorde handel upassende for unge menn.³⁹ Stormennene i Bergen nøyde seg etter dette med å leie ut bygårdene og handelsbodene sine til fremmede. Munch mente Hansaen fylte et tomrom i det norske samfunnet. J.E. Sars sluttet seg til Munch sin oppfatning av handelsforholdene i Norge før Hanseatene sin tid. Selv om ingen av disse historikerne hadde gjort noen spesialstudier over Norges utenrikshandel, var deres oppfatning, om at utenrikshandelen til Norge ble styrt av adelige og geistlige jordeiere fram til slutten av 1200-tallet, ifølge Blom både fruktbar og stort sett riktig.⁴⁰

Bugge sin doktoravhandling *studier over de norske byers selvstyre og handel før Hanseaternes tid* er som tidlig nevnt verket som virkelig starter norske historikere sin

³⁷ Nedkvitne 1975: 230.

³⁸ Nedkvitne 1975: 230.

³⁹ Nedkvitne 2014: 14.

⁴⁰ Blom 1957: 4.

interesse for Hansaforbundet. Bugge prøver å bevise at Norge hadde en handelsstand før hanseatene kom til landet.

Bugge baserte påstanden om at det fantes en kjøpmannstand under utvikling i Norge i høymiddelalderen, i første omgang ved å vise til at byene i Norge på denne tiden ikke var små og ubetydelig som tidligere antatt. Han mente at siden byene hadde egne bylover og administrasjon med rådmenn og råd pekte det mot at de må ha vært av en betydelig størrelse. Det at Bergen ble gjort til stapelby, indikerte også at byen må ha vært av en betydelig størrelse. Han viste også til engelske tollregnskaper, spesifikt byene Lynn, Boston og Ravensworth på 1200- og 1300-tallet som ble besøkt av et stort antall norske fartøyer.⁴¹

Bugge skulle senere endre synet sitt på denne kilden, altså de engelske tollregneskapene. Han argumenterte senere at tyskerne tok over mer og mer av handelen med England allerede fra slutten av 1200-tallet og at de også førte varene i norske skuter.⁴² Nedkvitne støtter opp under denne konklusjonen:

Den viktigste konklusjonen en må ha lov til å trekke av disse tabellene, er at ikke-engelske utlendinger hadde hånd om en fire ganger så stor del av norgestrafikken som nordmennene. Dessuten vil en se at boston var den langt viktigste havnen for norgesfaten med over 60% av importverdien...⁴³..(....)...[I]kke-engelske utlendinger var stort sett folk fra hansa byene.⁴⁴

Den som virkelig tok hansaforskningen videre i Norge etter Bugge, var Johan Schreiner. Han ga ut to verk med Hansaforbundet som hovedtema og et verk der hansaen også spiller en sentral rolle. Først i 1935 kom *Hanseatene og Norges nedgang*, i 1941 kom *Hanseatene og Norge i det 16. århundre* og i 1948 kom han med boken *Pest og prisfall*. Blom, som skrev i 1957, ga Schreiner både ros og kritikk for sitt arbeid. Hun hevdet at han var den eneste som inngående hadde analysert forholdet mellom norske styresmakter og hanseaterne gjennom hele perioden de var dominerende i Norge,⁴⁵ og at han arbeidet «uten å være bundet av gamle synsmåter».⁴⁶ Blom gir han derimot kritikk for svakt kildegrunnlag.⁴⁷

Schreiner så forholdet mellom Norge og forbundet som et gjensidig avhengighetsforhold der Norge var den svake parten. Han mente årsaken til dette ugunstige avhengighetsforholdet skyldtes to ting: korn og militærmakt. Schreiner sin vektlegging av korn som avgjørende i

⁴¹ Blom 1957: 5.

⁴² Blom 1957: 11.

⁴³ Nedkvitne 1975: 86.

⁴⁴ Nedkvitne 1975: 88.

⁴⁵ Blom 1957: 45.

⁴⁶ Blom 1957: 3.

⁴⁷ Blom 1957: 3.

forholdet deres til Norge er noe jeg kommer tilbake til seinere i teksten i mer detaljer. For nå er det nok å si at ifølge Schreiner var Norge helt avhengig av hanseatisk korn selv i gode år. Hanseatene sin militærmakt utartet seg hovedsakelig gjennom deres overlegne flåte som de effektivt kunne bruke til å føre blokade av Norge. Trusselen om blokade var tidvis nok til at hanseatene fikk det slik de ønsket fra norske styresmakter.⁴⁸

Øystein Hellesøe Brekke (1977-), summerte Schreiner sitt arbeid konsist i sin masteroppgave «Ersamen, besunderen guden frunde» i 2009

Schreiner si framstilling gir eit bilete av ein total hanseatisk dominans gjennom fleire hundre år, som var til stor skade for landet og eit vesentleg moment i rikets nedgang.... I Schreiner si framstilling er polariseringa total – det som er bra for hanseatene var dårlig for Noreg, og ordet nasjonal vert brukt om all antihanseatisk politikk⁴⁹

Schreiner gir i sin bok *Hanseatene og Norges nedgang* (1935) hanseatene en betydelig del av skylden for landets nedgang i seinmiddelalderen. Han skriver at Norge var så avhengig av hanseatisk-korn at forbundet kunne presse Norge inn i unionen med Danmark, og bidro til at Norge ble i unionen i 1393, 1483, 1523 og 1532⁵⁰. Det å sikre en varig forbindelse mellom Danmark og Norge hadde vært hanseatenes mål helt siden dronning Margareta I (r.1387-1412) sine dager, påstår Schreiner. Han påstår videre at hanseatenes sin innvirkning var avgjørende for å skape og holde denne forbindelsen stabil. Her var det særlig to hendelser som påvirket forholdet mellom Danmark og Norge, nemlig at Frederik I ble valgt til dansk konge i 1523 og Christian IIs nederlag i 1532:

Tyskernes holdning hadde stor betydning for kongeskiftet i Danmark i 1523, og det var som følge av deres aktive medvirkning når nordmennene ble tvunget til å bøye seg for det som danskene i strid med unionsvilkårene hadde avgjort på egen hånd. At Christierns og Olav Engelbrektssons reisning blev slått ned i 1532, skylt ikke minst det effektive kampfremiddel som stædene grep til, ved siden av den militære støtte de yddet danskene.⁵¹

Nedkvitne nevner knapt denne teorien fra Schreiner i sin bok *The German Hansa and Bergen 1100-1600* (2014) Nedkvitne påpeke at det er en kontroversiell teori, og behandler den ikke stort mer enn det.⁵² Steinar Imsen skriver om Schreiner sin teori at den «...idag nærmast rekna som ein kuriosum».⁵³

At denne teorien ikke har blitt tatt videre av historikere, er ikke nødvendigvis på grunnlag av

⁴⁸ Schreiner 1941: 37-38.

⁴⁹ Brekke 2009: 17.

⁵⁰ Nedkvitne 2014: 17.

⁵¹ Schreiner 1935: 178-179.

⁵² Nedkvitne 2014: 17.

⁵³ Imsen 2002: 99.

noe svakt kildegrunnlag. Som jeg har vært inne på i kapittelet «linjer i norsk historie skriving», ble det i etterkrigstiden med den kritiske empirismen tatt avstand fra nasjonskonflikt-perspektiver på historie. Historikere ble i denne perioden oppmerksom på hvordan historien kunne brukes i ideologiske formål. Nasjonale aspekter ved historieskriving ble betydelig tonet ned i tiårene etter Andre verdenskrig.

Selv innenfor den politiske retningen i historieskriving om hansaen finner vi historikere som ser positive sider ved Hansaen. Ernst Sars bringer tidlig inn i Hansaforskningen de positive sidene av Hansaforbundet sin sterke posisjon i Norge. Sars mener at forbundet ikke kan bli sett ansvarlig for Norges nedgang, slik Bugge hadde påstått noen år tidligere, for enkeltpersoner og enkelte byer har Hansaen trolig gjort skade, men for landet som helhet ser Sars hansaen som en positiv innvirkning. Hansaen sitt monopol skal ha bidratt til å fremme landets materielle og økonomiske utvikling.⁵⁴ Siden Sars, i likhet med Munch, mente Norge ikke hadde noen betydelig handelsstand, så har de ikke, slik Bugge hevdet, «knekt og drept en norsk kjøpmannsstand i utvikling».⁵⁵ Til og med fiskerne, som selv om de endte i et noe ugunstig avhengighetsforhold til hansaen. Kom trolig til gode av Hansaforbundet sin sterke posisjon da dette ga mer regelmessig avsetning enn handelen med stormenn i landet.⁵⁶ Halvdan Koht har også framhevet positive sider ved Hansaens stilling i Norge. Koht pekte på at den økende etterspørselen etter fisk fra tyskerne ledet til utstrakt norsk kolonisering av Troms og Finnmark. Han mente at dette var avgjørende for at områdene ble værende en del av Norge. Blant annet fordi områdene var i ferd med å miste sin gamle økonomiske grunnlag og Novgorod var truende på denne tiden.⁵⁷

Grethe Authén Blom påpekte under Det nordiske historikermøde Århus I 1957:

Enhver Norsk historiker erkjenner i dag at hanseatene står bak den sterke vekst i skreifisket nordpå og tilsvarende i de norske skattland; at de skaffet levebrød til et stort antall mennesker og gjorde skreien til Norges hoved eksportartikkel ved å innarbeide norske fiskevarer på europamarkedet.⁵⁸

Selv om det ikke var konsensus om dette i 1957, er det hvert fall blitt konsensus i dag. De fleste historikere kreditter Forbundet med disse utviklingene, diskusjonen ligger i dag mer på hvilke konsekvenser dette fikk.

⁵⁴ Sars 1901: 14.

⁵⁵ Bugge 1899: 3.

⁵⁶ Blom 1957: 30-31.

⁵⁷ Blom 1957: 31.

⁵⁸ Blom 1957: 31-32.

En politisk tilnærming hos norske historikere er den vanligste man finner fram til ca. 1970 når Nedkvitne og Kåre Lunden (1930-2013) snur fokuset over på økonomiske tilnærminger.

Økonomi tilnærming

Økonomiske aspekter ved Hansaforbundet ble klart behandlet selv før 1970-tallet, selv om politiske tilnærminger var dominerende. Schreiner mente at hanseatenes fremvekst hang sammen med en omlegging av hele Norges utenrikshandel som var sammenkoblet med større etterspørsel etter tørrfisk i Nord- og Vest-Europa og tilsvarende behov etter korn i Norge.⁵⁹ Etterspørselen etter tørrfisk hadde allerede startet på slutten av 1100-tallet på bakgrunn av en sterk økning i folketall som hadde funnet sted de siste 100 årene. Tyskerne kom selv til Bergen, mest fra Rhinland og Westfalen, for å hente fisken. Hanseatene overtok altså denne tørrfiskhandelen med Europa fra tyskere og ikke nordmenn. Behovet for korn i Norge vokste utover på 1200-tallet, særlig fra 1230-årene, ettersom landets egne kornavlinger allerede var i knappeste laget. Samtidig økte tørrfiskhandelen i Bergen, noe som hadde ledet til økt tilflytting til byen. Parallelt vokste også andelen fiskere i Nord-Norge. Øst-tyske (vendiske) steder med Lübeck i spissen hadde mulighet til å supplere Norge med brødkorn noe som de vest-tyske handelsmennene som hadde drevet tørrfiskhandel tidligere ikke kunne. Det som skulle bli hansaen tok altså over tørrfiskhandel fra andre tyskere ettersom de hadde brødkorn som importvare i bytte for nordmennene ifølge Schreiner.⁶⁰

Denne teorien har blitt trukket i tvil av Kåre Lunden, som i 1967 ga ut «Hanseatane og norsk økonomi i seinmellomalderen» i historisk tidsskrift, en kvantitativ studie over kornhandelen til Bergen. Lunden bruker tollregnskap fra Lübeck periode 1368-1400 for å se på hvor viktig Bergen sin utenrikshandel var for den norske økonomien som helhet. Lunden fant ut at rundt 2000 tonn tørrfisk ble eksportert og sirka 1000 tonn med rugmel ble importert årlig. Han anslå at dette ville være nok kalorier til å livnære om lag 4000 mennesker, noe som tilsvarte ca. 2 prosent av Norges befolkning. Lunden konkluderte med at disse mengdene korn var for ubetydelig til å påvirke store deler av den norske befolkningen.⁶¹ Nedkvitne konkluderer i sin doktoravhandling fra 1983 det samme som Lunden, og hevder at ingenting tyder på at Norge var mer avhengig av hanseatisk korn enn andre land hanseatene handlet med.⁶²

⁵⁹ Schreiner 1935: 41; Schreiner 1941: 31.

⁶⁰ Blom 1957: 6-8; Imsen 2002: 97.

⁶¹ Lunden 1967: 124.

⁶² Nedkvitne 1983: 252.

Nedkvitne sin doktoravhandling, *Utenrikshandelen fra det vestafjelske Norge 1100-1600*, ser blant annet på utviklingen av tørrfisk varekvanta i bergenshandelen ca. 1100-1600.

Han anslår at 3-4000 tonn tørrfisk er et rimelig anslag for 1303-11, 2800 tonn i 1577 og 6000 tonn i 1650-54. Endringene i omfang kan forstås som et resultat av den gradvise kommersialiseringen av nord-europeisk økonomi i 1100-1600. Kommersiell tørrfiskproduksjon oppsto omkring 1100 i sammenheng med den generelle oppgangen i markedsorientert vareproduksjon i nordsjøområdet. Tørrfiskproduksjonen økte i takt med handelsrevolusjonen i høymiddelalderen utover 11-1200-tallet. Handelsrevolusjonen sikter til trenden på denne tiden av at stadig flere mennesker sendte en økende del av det de produserte ut på markedet. Fra midten av 1200-tallet ble det også en kommersialiseringsprosess langs sør-kysten av Østersjøen hvor kornproduksjon var gunstig. Noe av dette kornet fant veien til Norge og førte til en «ekstra sterk økning» av tørrfiskproduksjon ettersom korn var en ettertraktet vare for nordmenn.⁶³

Utover i andre halvdel av 1300-tallet fikk norske fiskere konkurranse da den kombinerte kommersialiseringen av fransk havsalt og bankfisket i Nordsjøen, ved Island og Newfoundland tok til. Saltet fisk i tønner hadde holdbarhet som kunne erstatte tørrfisken ved langtidslagring. Tørrfisken sin andel av det Nordeuropeiske markedet ble stadig mindre utover 14-1500-tallet. Dette er en av de viktigste forklaringene for at bergensfisken bare i liten grad var med i handelsoppsvinget i Nord-Europa i ca. 1470-1600, ifølge Nedkvitne.⁶⁴

Sosialhistorie: den nord-norske fiskeren og hansaen

Sosialhistorie, som jeg tidligere har vært inne på har stått sterkt i norsk historiografi. Det er mange aspekter ved hansaen man kan se på i en sosialhistorisk kontekst er det nødvendig med en begrensning av forskningsobjekt her. Jeg har valgt å se nærmere på hvordan norske historikere mente hansaen påvirket den nord-norske fiskeren i denne delen av oppgaven. Forholdet mellom Hansaforbundet og fiskere i Nord-Norge må ha vært viktig for begge parter. Tørrfisk var jo nettopp den varen som hansaen hadde hovedinteresse for i Norge og nord-norske fiskere trengte marked for varene sine, det var et gjensidig avhengighetsforhold.

Man kan dele historikerne ryddig inn i to hovedkategorier. På den ene siden de som så handelen med Hansaforbundet som en positiv ting for nordnorske fiskere, og på den andre

⁶³ Nedkvitne 1983: 386.

⁶⁴ Nedkvitne 1983: 387.

siden de som så dårlig ting for den nordnorske fiskeren, noe som nærmest kunne sammenlignes med «kommersielt slaveri».⁶⁵ Her er det selvsagt nyanser i meninger å finne, ingen av historikerne er hundre prosent på den ene siden eller den andre, men alle har en lening den ene veien eller den andre.

Sars skriver om forholdet mellom nordnorske fiskere og Hansaforbundet allerede i 1901. Sars viser først til de negative aspektene/konkusjonene man kan dra av forholdet dem imellom med å si «nu er det vist nok» som virker til å tilsi at dette er det rådende synet i hans samtid. Han skriver videre at forholdet må ha vært «yderst ugunstig» for fiskerne som kom i gjeld til hanseatene og måtte finne seg i å selge varer for «et ringe vederlag». Sars fortsetter videre, «tør det være et spørsmål» om handelen som fiskerne hadde hatt i forgående århundrer med stormennene hadde vært enda verre for fiskerne, at den trolig var langt mer usikker og uberegnelig enn den de fant hos hanseatene. Han påpeker også at nordlandske fiskerier ble bedre utbyttet og ga livsopphold til flere mennesker som en konsekvens av handelen med Hansaen, blant annet siden de kom med korn til landet.⁶⁶

Koht tenkte mye i samme banene som Sars så jeg ser ikke at han trenger å bli tilegnet mer plass her enn å si han fokuserte på de samme aspektene i 1921 som Sars hadde i 1901, den nordnorske fiskeren kom trolig bedre ut med hanseatene som handelspartner selv om det var et ikke helt ønskelig gjeldsforhold mellom dem.⁶⁷

Schreiner legger langt mer vekt på avhengighetsforholdet og maler det i et mye mørkere lys enn både Koht og Sars gjorde. Schreiner skriver at selv om det var en utvidelse i arbeidslivet i nord Norge, slik som både Koht og Sars er inne på, så ledet ikke dette til noen økonomisk godtid for nordmenn, heller det motsatte var sant. Tyskerne tok bort imot all profitten og utstyrte fiskerne med alt de trengte for fiske og daglig liv, for eksempel mat og klær, på kreditt. Dette gjorde nord norske fiskere økonomisk avhengig av forbundet sine handelsmenn som utnyttet posisjonen sin til å vilkårlig prise korn og fisk.⁶⁸

Blom delte Schreiner sine oppfatning av forholdet mellom fisker og kjøpmann. Hun ser også kjøpmannen som den som har makten i avhengighetsforholdet, tyskerne bestemte prisen på varer og satte den så lav at nord norske fiskere i praksis aldri fikk sjansen til å arbeide seg ut av avhengighetsforholdet.⁶⁹

⁶⁵ Lunden 1967: 99.

⁶⁶ Sars 1901: 18-19.

⁶⁷ Koht 1921: 39-40.

⁶⁸ Schreiner 1941: 366. (min egen oversettelse fra tysk).

⁶⁹ Blom 1957: 42.

Konklusjon

Når jeg startet denne bachelor-oppgaven jobbet jeg ut ifra en bred problemstilling: hvilke norske historikere har hatt negativt eller positivt syn på Hansaforbundet?

Dette utviklet seg videre til å fokusere på hvilke konsekvenser historikere har vektlagt i synet på Hansaforbundet i ulike «epoker». Til slutt endte problemstillingen som: *Hvordan har norske historikere sitt syn på Hansaforbundet endret seg fra ca. 1830-2020?* Og kan disse endringene forstås i samsvar med endringer i historiefaget?

Arbeidet med analysen har avdekket et skille rundt etterkrigstida. Det har resultert i to brede kategorier for sammenligning: den første som strekker seg fra ca.1850-1950, og den andre som går fra ca.1950-2020. Det har klart vært utviklinger i faget og nye tendenser generelt, som har påvirket innen hver enkelt periode, men noen store forskjeller står fram disse to delingene imellom.

Om vi ser på «de to store» innen hansaforskning i Norge, Bugge og Nedkvitne. Ser vi klart de store endringene ettersom de begge skriver representative av sin tid. Bugges nasjonskonflikt-perspektiv gjennomsyrrer hele verket, *Studier over de norske byers selvstyre og handel før Hanseatene*, allerede på den andre siden skriver Bugge:

Betrakter vi vårt lands stilling ved Kalmarunionens tider, vil vi se, at alt selvstendig liv hos folket er utdød. Vår handel, vår skipsfart, vår industri, alt er i de fremmedes vold, hanseaterne er vårt lands økonomiske herrer.⁷⁰

En slik uttalelse, spesielt sett i lys av hans mening om at Hanseatene hadde «knekt og drept» Norges handelsstand, er en godt eksempel på nasjonalkonflikt-linjen i historieskrivingen. Tendensene innenfor denne formen for historieskriving bærer preg av moralsk dom og setter opp et narrativ av «Norge vs. Hansaforbundet»

Med Nedkvitne finner vi ikke slike moralske dommer, han ser heller ikke situasjonen i et konflikt-perspektiv. Geir Atle Ersland (1957-) oppsummerer godt denne endringen i «Bergen 1300-1600: a trading hub:»

In the nineteenth and well into the twentieth century the traditional perspective among historians was dominated by putting weight on the struggle between foreigners and Norwegians over the control of the trade in Bergen.⁷¹

⁷⁰ Bugge 1899: 2.

⁷¹ Ersland 2017: 440-441.

Han skriver videre at dette fortsatt er et populært narrativ, men innen akademisk historie har fokuset flyttet seg til å vektlegge at forholdet mellom Norge og Hansaforbundet stort sett var fredelig. Historikere har hatt mer interesse for de langsiktig positive sidene ved forholdet.⁷²

Øystein Brekke påpeker lignende funn sin masteroppgave fra 2009. Han mener det kom to vendepunkter i Hansaforskningen i etterkrigstiden. Først med Grethe Authén Blom i 1957 da hun foreleste ved det nordiske historikermøtet i Århus. Som Brekke skriver tok hun et oppgjør med de nasjonalistiske holdningene til tidligere historikere. Dette oppgjøret med nasjonalistiske innfallsvinkler åpnet, ifølge Brekke, opp for mer «nøktern» historieskriving om tema.⁷³ Dette er ikke en uventet endring, som jeg har vært inne på tidligere er dette en bred utvikling innen faget i etterkrigstiden, at Blom var personen som tok denne tendensen inn i hansaforskningen ser jeg ingen grunn til å tvile på.

Brekke nevner også Kåre Lunden sin artikkel *Hanseatene og norsk økonomi i seinmellomalderen* utgitt i 1967 som et vendepunkt, «Lunden dreide søkelyset vekk fra politisk historie og gikk inn i en dyptgående økonomisk og ernæringsfysiologisk analyse av hanseathandelen».⁷⁴

Som vendepunkt innen hansaforskning er det heller en vending mot dyptgående økonomiske analyse, fremfor ernæringsfysiologisk. Nedkvitne sin masteroppgave, *Handelssjøfarten mellom Norge og England i høymiddelalderen*, utgitt i 1975 og doktoravhandling *Utenrikshandelen fra det vestafjelske Norge 1100-1600* utgitt i 1983. Er begge dyptgående økonomiske analyser. Med dyptgående økonomisk analyse mener jeg at tilnærmingen til kildene og behandlingen av dem er på et helt annet nivå enn tidligere. Et godt eksempel vi kan se på her er de engelske tollrullene ettersom både Bugge og Nedkvitne bygger mye på denne kilden.

I Bugge sin doktoravhandling fra 1899 behandler han tollrullene som et av flere moment for å bevise sin hypotese om at Norge hadde en egen handelsstand. Sammenlignet med Nedkvitne sin behandling av tollrullene 75 år seinere, hvor tollrullene ble analysert mer dyptgående i hans mer avgrensede problemstilling, som gikk ut på å analysere handelsfartøy mellom Norge og England i høymiddelalderen. Man trenger ikke mer enn en kjapp gjennomgang av begge historikerne sine doktoravhandlinger, for å se forskjellen i behandling. Nedkvitne skriver i sin hovedoppgave fra 1975, om Bugge sitt arbeid med tollrullene, at: «han overhodet ikke brukte

⁷² Ersland 2017: 441.

⁷³ Brekke 2009: 18.

⁷⁴ Brekke 2009: 19.

statistiske eller kvantitative metoder».⁷⁵

Denne vendingen i Hansaforskningen passer igjen inn med tendensene i historie faget, fra 1970-årene blir det mer spesialisert historieforskning. Jens Arup Seip (1905-1992) skriver i innledningen til sin bok, *Utsikt over Norges historie. 1: Tidsrommet 1814-ca. 1860*, «fruktbar historisk granskning er helst knyttet til studiet av små emner. En historiker må være nærsynt; hans viktigste instrument er lupen.»⁷⁶

Dyptgående analyser av mer avgrenset omfang korresponderte med flere kvantitative studier i historiefaget, særlig innenfor demografi og økonomisk historie. Dette kan vi igjen se tendenser av i Lunden og Nedkvitne.

Helt til slutt vil jeg ta opp det jeg har valgt å kalle «den norske boblen». I dette legger jeg følgende: norsk forskning på Hansaforbundet har vært for ensidig fokusert på Norge og norske forhold. Dette går på at norske historikere i for liten grad har tatt til seg internasjonal forskning og i for liten grad gjort sin forskning tilgjengelig på andre språk enn norsk. De har også i for liten grad integrert hansaens rolle i Norge inn i den større konteksten av hansaforskning. Lignende kritikk finner man i Forskningsrådet sin rapport fra 2008, «Evaluering av norsk historiefaglig forskning».⁷⁷ Som er en gjennomgang av historieskrivingen i Norge.

Vi kan se framgang på internasjonalisering, spesielt rundt år 2000. Hos Nedkvitne, Ersland og Brekke finner vi eksempler på dette. Nedkvitne skriver om doktoravhandlingen sin til *The German Hansa and Bergen 1100-1600* på Engelsk. Ersland og Brekke har begge startet å integrere hansaens rolle i Norge i den større konteksten av hansaforskning. Brekke sin masteroppgave er et treffende eksempel her, da den både tar for seg kontoret i Bergen som politisk aktør innenfor kongeriket Norge og innenfor Hansaforbundet. men det er fortsatt arbeid å bli gjort. Grohse kritiserer Nedkvitne i sin anmeldelse av *The German Hansa and Bergen 1100-1600*. Denne kritikken går på at selv om Nedkvitne gir en god historiografisk framstilling av «the old guard» innen hansaforskningen, spesielt Bugge og Schreiner, vier han lite oppmerksomhet til nye teorier og perspektiver. Grohse nevner spesifikt her Justyna Wubs-Mrozewicz og Mike Burkhardt, to utenlandske historikere.⁷⁸

⁷⁵ Nedkvitne 1975: 6.

⁷⁶ Seip 1974: 7.

⁷⁷ Forskningsrådet 2008: 156-157.

⁷⁸ Grohse 2015: 120-121.

Avslutning og veien videre

Avslutningsvis er det interessant å se litt på veien videre for hansaforskning i Norge. Slik jeg var inne på i kapittelet over, er det kanskje viktigste momentet for den videre forskningen, økt internasjonalisering på flere områder. Interessen for Hansaforbundet blant norske historikere har for så vidt falt noe bort i nyere tider i sammenheng med at «Norges nedgang» tesen ikke er like framtreddende. Dette henger igjen trolig sammen med endringene i faget fra 1950-tallet og framover. Det er fortsatt mange aspekter ved hansaen som kan undersøkes, både nasjonalt og internasjonalt, begge vil trolig være tjent av internasjonale impulser.

Kilde og litteraturliste:

- Andresen, Rosland, Ryymin, Skålevåg (2017). *Å gripe fortida innføring i historisk forståing og metode*. Oslo: Det norske samlaget.
- Blom, Grethe. A. (1957. August). *Hansestæderne og Norden*. Det nordiske historikermøde i Århus.
- Brekke, Ø. H. (2009) «*Ersamen, besunderen guden frunde*» *det hanseatiske kontoret i Bergen som politisk aktør i seinmellomalderen*. (mastergradsavhandling) Universitetet i Bergen, Bergen.
- Bugge, A. (1899). *De norske byers selvstyre og handel før Hanseaternes tid*. Kristiania: Grøndahl og Søns bogtrykkeri.
- Ersland, G.A. (2017). «Bergen 1300-1600», i W. Blockman, M. Krom og J. Wubs-Mrozewicz (red). *The Routledge Handbook of Maritime Trade around Europe 1300-1600*. Oxford: Routledge.
- Forskningsrådet (2008) *Evaluering av norsk historiefaglig forskning Bortenfor nasjonen i tid og rom: fortidens makt og fremtidens muligheter i norsk historieforskning*. Norges forskningsråd. Hentet fra: <https://evalueringsportalen.no/evaluering/evaluering-av-norsk-historiefaglig-forskning-bortenfor-nasjonen-i-tid-og-rom-fortidens-makt-og-fremtidens-muligheter-i-norsk-historieforskning/Evaluering%20av%20norsk%20historiefaglig%20forskning%20.pdf/@@inline>
- Grohse, I.P. (2015). the german hansa and Bergen 1100-1600, *Scandinavian Journal of History* 40:1, 119-123.
- Hødnebo, F. og Magerøy, H. (Red.). (1979) *Norges konge sagaer 3: Sverres saga*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Imsen, S. (2002). *Norges nedgang*. Oslo: det norske samlaget.
- Johansen, Oscar. A. (1924). *Noregsveldets undergang: et utsyn og et oppgjør: nedgamgstiden*. Kristiania: Forlaget av H. Aschehoug og co (W. Nygaard)
- Koht, H. (1921) den norske busetjinga i Finnmark. *Haaløygminne*. 1920/24 (Vol.1: 1/5) I-II s.35-45.

Lunden, K. (1967). Hanseatane og norsk økonomi. *Historisk tidsskrift*, 1967 (nr. 2, 46) 97-129.

Munk, T. (1990). *historien om Danenes ferd til Jerusalem*. Oslo: H. Aschehoug og CO.

Nedkvitne, A. (1975). *Handelssjøfarten mellom Norge og England i høymiddelalderen*. (Hovedoppgave) Universitetet I Bergen, Bergen.

Nedkvitne, A. (1983). *Utenrikshandelen fra det vestafjelske Norge 1100-1600*.

(Doktorgradsavhandling, Universitetet I Bergen) Hentet fra:

<https://www.nb.no/items/1a23325e32552effd98cb60b3865f953?page=394&searchText=%22Utenrikshandelen%20fra%20det%20vestafjelske%20Norge%201100-1600%22>

Nedkvitne, A. (2014). *The German Hansa and Bergen 1100-1600*. Köln: Böhlau Verlag.

Sars, J.E. (1901). *Hanseaternes handelsherredømme og den store mandedød; aristokrati og kongedømme hos de skandinaviske folk og navnlig hos nordmændene*. Kristiania: Det norske aktieforlag.

Schreiner, J. (1935). *Hanseatene og Norges nedgang*. Oslo: Steenske forlag Oslo.

Schreiner, J. (1941). *Hanseatene og Norge i det 16. århundre*. Oslo: Jacob Dybwad.

Seip, J.A. (1974). *Utsikt over Norges historie. 1: Tidsrommet 1814-ca. 1860*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.

Steen, S. (1934). Fartøier i Norden i Middelalderen. I Brøndum-Nielsen, J. , Friesen, O. V. og Olsen, M. (Red.). *Nordisk kultur: samlingsverk. 16: Handel og samferdsel i oldtiden*. (XVI, B, 282-300) Oslo: H. Aschehoug og Co forlag.

Worm-Müller, J.S. (Red.). (1923). *Den Norske sjøfarts historie: fra de ældste tider til vore dage. 1*. Kristiania: Steenske forlag.

Øye, I. (Red.). (1994). *Bergen and the German Hansa*. Bergen: Bryggens museum.

Høgskulen på Vestlandet

Bacheloroppgåve i historie

SA523 bacheloroppgåve

Predefinert informasjon

Startdato:	05-05-2020 15:00	Termin:	2020 VÅR
Slutt dato:	14-05-2020 14:00	Vurderingsform:	Norsk 6-trinns skala (A-F)
Eksamensform:	Bacheloroppgåve i historie	Studiepoeng:	15
SIS-kode:	203 SA523 3 O 2020 VÅR		
Intern sensor:	Oddmund Løkensgard Hoel		

Deltaker

Naun:	Marcus Waagen Øye
Kandidatnr.:	303
HVL-id:	573989@hvl.no

Informasjon fra deltaker

Antall ord *:	8887	
Egenerklæring *:	Ja	Inneholder besvarelsen konfidensielt materiale?: Nei
Jeg bekrefter at jeg har registrert oppgavetittelen på norsk og engelsk i StudentWeb og vet at denne vil stå på vitnemålet mitt *:	Ja	

Jeg godkjenner avtalen om publisering av bacheloroppgaven min *

Ja

Er bacheloroppgaven skrevet som del av et større forskningsprosjekt ved HVL? *

Nei

Er bacheloroppgaven skrevet ved bedrift/virksomhet i næringsliv eller offentlig sektor? *

Nei